

Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручн.; пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.

Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Тарасишина. Одеса, 2009. – 19 с.

Колодійчук Н.Р.

студент I курсу

юридичного факультету

Тернопільського національного

економічного університету

Науковий керівник: к.і.н, доцент, доцент кафедри теорії та

історії держави і права ТНЕУ

Ухач В. З.

ЗВИЧАЄВЕ КОЗАЦЬКЕ ПРАВО: СТАНОВЛЕННЯ, ГЕНЕЗИС, ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Звичаєве право – це сукупність правових звичаїв, більшість з яких склалася в Запорізькій січі. Як стверджує І. Грозовський: «Серед джерел права на українських землях у XIV-XVIII ст. норми звичаєвого права відігравали помітну роль. Вони виникали та формувалися в ході еволюції господарсько-побутових відносин людей і спиралися на загальноприйняті «давні норми поведінки, вироблені за різноманітних обставин» [2, с. 67].

В умовах сьогодення спостерігається відродження звичаєво-правового напрямку історико-правових досліджень. Поділяємо позицію професора С. Бостана, що звичаєве право було первинним виразом і формою становлення та розвитку права кожного народу світу, тому воно є одним з найголовніших об'єктів історико-правової науки.

Заявлена наукова тема ставала предметом досліджень цілої плеяди істориків права: М. Бедрій, А. Д-ський, В. Іванов, І. Грозовський, П. Захарченко, І. Підберезних, О. Макаренко, В. Ухач, Є. Щербак та інші [1].

Метою наукової розвідки є аналіз окремих аспектів теми, пов'язаних із становленням, розвитком та характерними рисами звичаєвого права запорожців. Виходячи із мети в статті сформульовано наступні *завдання*: дослідити формування звичаєвого права; розкрити зміст та структуру розвинутого звичаєвого козацького права; показати недоліки та позитивні риси звичаєвих правових норм.

Наголосимо, що загалом, козацьке звичаєве право представляло собою систему звичаєвих норм, переважна більшість яких сформувалась на Запорізькій Січі, на основі якого базувалась структура і діяльність військово-адміністративних і судових органів, регулювались питання земельних, майнових, особистих відносин [7, с. 126].

Козацьке звичаєве право відігравало роль у формуванні козацької

верстви, що супроводжувалося виробленням відповідних правових норм. Воно регламентувало процедуру виборів козацької старшини, судочинство, правила воєнних дій, порядок землекористування, порядок укладання окремих видів договорів, види злочинів і систему покарань. З-поміж причин відсутності писаного права слід назвати: специфічні умови існування козацького співтовариства, особливості розвитку його соціальної структури, звичаєву традицію, батьківські відносини в громаді між отаманами й підлеглими козаками, зацікавленість козацької старшина (особливо т. зв. радців) [3, с. 234].

Вирішальний вплив на характер, зміст і форму козацького права мали умови існування Запорозького Коша. Громадівський спосіб життя та мислення запорожців спричинили розвиток козацького звичаєвого права передусім як права публічного. На Січі склалася і досягла значного розвитку своєрідна система кримінального права. Злочинними визнавалися діяння, що посягали на військово-політичні, економічні, соціальні й моральні основи січової громади, завдавали шкоди життю, здоров'ю, честі і гідності особи. Найтяжчим злочином вважалось посягання на найвищу соціальну цінність запорожців – побратимство. Сучасні дослідники залежно від об'єкта посягання виокремлюють такі види злочинів: а) військові (зрада, невиконання наказу, дезертирство, пияцтво під час походів); б) службові (зловживання службовим становищем, розкрадання скарбниці); в) проти порядку управління й суду (непокора органам військово-адміністративної влади, підроблення документів, кривоприсяга й кривосвідчення в суді); г) проти особи (вбивство, покалічення, завдання тілесних ушкоджень, побої, образа, насильство у християнських поселеннях); д) майнові (крадіжка або приховування краденого, пограбування, знищення чужого майна); е) проти моралі (статеві збочення, зганьблення жінки не по пристойності, приведення на Січ жінки, перелюб) [7, с. 138; 8; 3, с. 236].

Система покарань була дуже суворою, що пояснюється постійним перебуванням Січі у воєнному стані, а також тим, що серед інших туди приходили люди з сумнівною моральністю та кримінальним минулим. Мета покарання полягала у відплаті за скоєний злочин, залякуванні потенційних злочинців, а також у відшкодуванні заподіяної шкоди. Суворі покарання слугували пересторогою іншим козакам - тому вони мали публічний характер і здійснювалися за участі громади. Слід наголосити, що судочинство і виконання вироків здійснювалося публічно. Суд не був відокремленим від адміністрації: в межах своїх повноважень судили паланкові полковники, курінні отамани, січова старшина, військовий суддя й курінний отаман, а в особливо важливих справах – січова рада. Важливу роль у здійсненні козацького правосуддя відігравали «старики» – заслужені й авторитетні козаки, які стежили за збереженням давнього порядку судочинства.

Звичаєве козацьке право регламентувало і специфічний порядок регулювання приватноправових відносин, причини і сутність яких

безпосередньо пов'язані з особливостями соціально-правової організації Січі. На території Запорозьких Вольностей земля на праві займанщини належала винятково козацькому товариству. Земля та угіддя запорожців вважалися спільною власністю Війська Запорозького та були в повному розпорядженні козацького Коша. Козаки й посполиті - піддані Війська Запорозького могли отримати землю в користування. За згодою кошової старшини, землю та зимівник дозволялося продати, закласти, подарувати. В спадковому праві домінувала звичаєво-правова норма, що зберігала єдність курінного майна. Особисте майно могло обертатися, але в межах курінного товариства. Заповіт практикували по лінії курінного споріднення. Звичаєве козацьке право потребувало від кожного запорожця найвище за усе ставити не особисті потреби, а потреби товариства. Нерухоме майно, будівлі та січові укріплення, земля становили власність усього Коша, а військова здобич ділилася порівну. Потреби господарських і торгівельних відносин спричинили розвиток зобов'язального права [3, с. 241, 4, с. 137].

Наголосимо, що норми звичаєвого права застосовувалися і в другій половині XVIII і навіть у XIX столітті. Наприклад, Переяславський полковий суд, прийнявши до розгляду позив Д. Ларченко до його родича за землю, що була передана останньому як «застава», позитивно вирішив справу на користь позивача, обґрунтувавши це нормами звичаєвого права [6, с. 26].

Таким чином, своєрідність правової системи Української козацької держави і утвореної пізніше Гетьманщини полягала в тому, що: по-перше, її розвиток передбачав зберігання споконвічних традицій; по-друге, в її основі лежало козацьке звичаєве право; по-третє, норми звичаєвого права регулювало широке коло суспільних відносин, військово-адміністративну організацію державності, козацьку систему судочинства, забезпечували правильне налаштування земельних відносин; по-четверте, звичаєве право запорожців установлювало порядок володіння й користування землею та іншим нерухомим майном; по-п'яте, звичаєве право в судовому устрою та процесі Запорізької Січі мало у своєму арсеналі інститут помилування чи пом'якшення покарання, а в кримінальному праві існувала досить розвинена система класифікації злочинів та видів покарань.

З кінця XVII ст. норми звичаєвого права почали витіснятися нормами місцевої військово-адміністративної влади, а далі все більше відбувався процес поширення на українських землях російських правових норм, що вплинуло на подальший розвиток системи покарань. Все частіше покарання відзначалися своєю суворістю, навіть, жорстокістю [5, с. 165].

Отже, звичаєве право запорожців можна вважати типовим прикладом ранньої стадії формування правових норм, які не втрачали актуальності протягом тривалого часу. Про це свідчать такі характерні ознаки: 1) широке застосування смертної кари, досить суворі, переважно тілесні, покарання, але які могли замінитися на помилування; 2)

корпоративність; 3) домінуюча роль «публічного права»; 4) усна форма вираження правових норм, що давало деколи змогу трактування їх на користь певної сторони конфлікту; 5) консерватизм; 6) обрядовість [8].

Список використаних джерел

1. Бедрій М. М. До питання про типологію українського звичаєвого права / М. М. Бедрій // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 44-48.
2. Грозовський І. Козацьке право / І. Грозовський // Право України. – 1997. – № 6. – С. 76-80.
3. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. / В. М. Іванов. – К.: КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
4. Захарченко П. П. Історія держави та права України: навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. – К.: Університет «Україна», 2005. – 208 с.
5. Макаренко О. В. Злочини і покарання в праві Української Гетьманської держави 1648–1657 рр.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Макаренко. – К.: Національна Академія Внутрішніх справ, 2011 – 219 с.
6. Підберезних І. Є. Правова система в козацькій державі другої половини XVII-XVIII ст. у вітчизняній історичній науці другої половини XIX-XX ст. / І. Є. Підберезних // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 4. – С. 24-27.
7. Ухач В. З. Історія держави і права України: навчальний посібник (конспекти лекцій) / В. З. Ухач. – Тернопіль: Вектор, 2015. – 378 с.
8. Ухач В. З. Особливості формування та характерні риси звичаєвого права запорізьких козаків / В. З. Ухач. Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції з різними юридичними напрямками. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=969.

Колодійчук Н.Р.

студент I курсу

юридичного факультету

Тернопільського національного

економічного університету

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри теорії та

історії держави і права ТНЕУ

Баран А.В.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

На теперішній час Україна перебуває на етапі формування громадянського суспільства. Широке залучення громадськості до формування та реалізації державної політики передбачається в побудові нової системи влади. Якщо порівнювати минуле та теперішнє, то сьогодні громадянське суспільство заявило про себе в повний голос і почало впливати на прийняття найважливіших рішень в Україні.

Проблема громадянського суспільства розглядається в різних аспектах величезною кількістю науковців, а саме : Волковою О., Костюком Т., Череватюк В., Калінічевою Г., Киридон А., Циброю М. та ін.

Проблема розбудови громадянського суспільства в Україні є життєво